

Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)

Mehmet GÖNLÜBOL (et. al.)

Ankara, Siyasal Kitabevi, 9. baskı, 1996, 730 sayfa.

Türk Dış Politikası

Baskın ORAN (der.)

İstanbul, İletişim Yayınları, 2 Cilt, 8. baskı, 2003 (900 + 637 sayfa).

Hazırlayan: Gökhan ERDEM*

Türk dış politikası literatüründe özellikle 1990'lı yıllarda büyük bir gelişme görülmüştür. Türk dış politikasının gerek teorik boyutu gerekse tarihi boyutu çerçevesinde yapılan çalışmalarda büyük artışa rağmen bu çalışmaların çok büyük bir kısmı dönemsel, bölgesel, ülkesel ya da niceliksel sınırlandırmalara dayanmaktadır. Genel bir Türk dış politikası tarihi yazımı açısından ise günümüze kadar sadece iki eser ortaya çıkarılabilmektedir. Bunlar: ilk baskısı 1967 yılında yapılan *Olaylarla Türk Dış Politikası* (OTDP) ve ilk baskısı 2001 yılında yapılan *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (TDP) dir.

OTDP, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde günümüzdeki Uluslararası İlişkiler bölümünün konumunda olan "Siyasi Şube"nin ders programındaki gelişime paralel olarak ortaya çıkan Türk Dış Politikası dersindeki ders kitabı ihtiyacını giderme bağlamında ortaya çıkmıştır. 1960'larda, Uluslararası İlişkiler disiplindeki teorik çalışmaların dünyada bile henüz emekleme döneminde olduğu göz önüne alınıp bir kenara bırakıldığında, Uluslararası İlişkiler disiplinin ana derslerinden olan Siyasi Tarih, Milletlerarası Politika ve Devletler Hukuku alanlarında öncü ders kitapları ortaya çıkmasına rağmen bir Türk dış politikası kitabının olmaması dikkat çekicidir. Bunun temel nedeninin genel bir dış politika tarihi yazımının bir kişi tarafından yapılmasının zorluğu olduğu tahmin edilebilir. Bunun yanından, çalışmanın ortaya çıkışı açısından Dışişleri Bakanlığı'nın Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim elemanlarından bu yönde bir çalışma yapılması isteği ve bu yöndeki maddi ve manevi desteği de önemli bir itici faktör olmuştur.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı.

1965 yılında başlayan eserin yazımı yönündeki çalışmalar iki yıl kadar sürmüştür. Eserin 1967 yılında yapılan ilk baskısında 1919-1965 yılları arasındaki dönem ele alınmıştır. Bu ilk baskıda tümü Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim elemanları olan Prof. Dr. Ahmet Şükrü Eşmer, Prof. Dr. A. Suat Bilge, Prof. Dr. Mehmet Gönübol, Doç. Dr. Haluk Ülman, Doç. Dr. Cem Sar, Asistan Oral Sander ve Asistan Duygu Sezer yazar olarak yer almıştır. İlk baskıda Türk dış politikası kronolojik analize dayanan bir dönemlendirmeye, 1919-1939 dönemi, 1939-1945 dönemi, 1945-1965 dönemi olarak üç alt bölümde incelenmiştir.

1967'deki ilk baskısından sonra 1993'teki son baskısına kadar 9 baskı yapan bu eser 1974'te yapılan 3., 1986'da yapılan 6., 1989'da yapılan 7. ve 1996'da yapılan 9. baskılarında gözden geçirilerek genişletilmiştir. Ama, bu genişletme çalışmalarında eserin ilk baskısında görev alan öğretim elemanlarından Prof. Dr. Mehmet Gönübol dışındakiler çeşitli sebeplerle (vefat, görev değişikliği vb.) yer almamıştır. Bu çerçevede kitabın yeni bölümlerini de kapsayan müteakip baskılarına Doç. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ve Asistan Hakan Bingün katkıda bulunmuştur. 1996'da yapılan son baskı esas alındığında eserde 7 ayrı bölüm bulunduğu gözükmemektedir. Yine, kronolojik bir bakış açısıyla yukarıda belirtilen 3 bölüme; 1965-1973 dönemini, 1973-1983 dönemini, 1983-1990 dönemini ve 1990-1995 dönemini kapsayan 4 bölüm daha eklenmiştir. Bu bölümlemenin teorik bir temelde değil, eserin genişletilme imkanı doğduğu ve yeni bölümler eklenmesinin mümkün olduğu tarihlere göre yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu durum eserin "eklektik" bir görünüm vermesinde büyük rol oynamaktadır. Nitekim daha eserin ilk baskısında bile her bölümün bağımsız olarak hazırlandığı bizzat yazarlar tarafından önsözde ifade edilmişti. Bu eklektik durum özellikle 1983-1990 dönemini kapsayan 6. ve 1990-1995 dönemini kapsayan 7. bölümlerde çok daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Eserin bir editasyon sürecinden geçmemesi de bu sorunu ortaya çıkaran bir başka nedendir. Ayrıca, genel dış politika tarihi yazımı gibi çok yönlü ve kapsayıcı olmak zorunda olan bir sürecin, bir ya da iki yazarın üzerinde büyük bir yük olması çoğu konunun yalnızca ana hatlarıyla anlatılmasına neden olmuştur. Bu da eserin ilk baskısındaki kapsayıcılıktan ve ayrıntıları yansıtmaya gücünden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir.

Eserin esasen Soğuk Savaş koşullarında yazılmış olması ve o dönemde Türkiye'de gerek iç politikada gerekse dış politikada tabuların varlığını koruması, Kürt Sorunu gibi bazı netameli konuların yer almamasına ve eserin "devlet-merkezli" bir bakış açısına dayanmasına neden olmuştur. Bu durum esere akademik ve bilimsel açıdan olumsuz etkide bulunmuştur.

eki çalışmalar iki yıl ka-
k baskısında 1919-1965
k baskıda tümü Siyasal
f. Dr. Ahmet Şükrü Es-
Gönlübol, Doç. Dr. Ha-
nder ve Asistan Duygu
k dış politikası kronolo-
1919-1939 dönemi, 1939-
lümde incelenmiştir.

baskısına kadar 9 baskı
n 6., 1989'da yapılan 7.
irilerek genişletilmiştir.
baskısında görev alan
übol dışındakiler çeşitli
namıştır. Bu çerçevede
p baskılarına Doç. Dr.
katkıda bulunmuştur.
de 7 ayrı bölüm bulun-
açasıyla yukarıda belir-
3 dönemini, 1983-1990
ölüm daha eklenmiştir.
in genişletilme imkanı
mkün olduğu tarihlere

mesinde büyük rol oy-
da bile her bölümün
afından önsözde ifade
dönemini kapsayan 6.
çok daha açık bir bi-
sürecinden geçmemesi
dir. Ayrıca, genel dış
cı olmak zorunda olan
k bir yük olması çoğu
eden olmuştur. Bu da
arı yansıtmı gücünden

lmış olması ve o dö-
ş politikada tabuların
neli konuların yer al-
açasına dayanmasına
imsel açıdan olumsuz

Eserin bir başka zayıf yönü de teorik çerçevesinin güçlü olmaması-
dır. Bu durumun en önemli nedeni, 1960'larda Türkiye'de Uluslararası
İlişkiler teorisinin daha doğum aşamasında olmasıdır. Günümüzde bile
dış politika tarihi eserlerinde teorik çerçevelerin yeni yeni kullanılmaya
başlandığı dikkate alındığında bu durumun çok doğal olduğu açıktır.
Ayrıca Siyasal Bilgiler Fakültesi geleneğinin Siyasi Tarihçi bir gelenek
olması da önemli bir etken olarak düşünülmelidir.

Eser yazıldığı dönemi yansıtan, günümüz koşullarında "eski" sayı-
labilecek bir dille yazılmıştır. Fakat gerek anlatım gerekse sadelik açı-
sından oldukça akıcı ve okunması kolay bir eser niteliğindedir. Bunda
temelde bir ders kitabı olarak yazılmış olmasının büyük etkisi olmuştur.

Türkiye'de alanında bir ilk olarak ortaya çıkan eser aynı zamanda
Türkiye Cumhuriyeti'nin "yarı-resmi dış politika tarihi" olarak da
görölmüştür. Bu çerçevede çıkışından itibaren günümüze kadar geçen
40 yıllık dönemde gerek yerli gerekse yabancı tüm Türk dış politikası
araştırmacıları açısından OTDP temel bir referans kitabı olagelmıştır.
OTDP'nin çıkışından sonra Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde Türk
Dış Politikası bir ders olarak programlardaki yerini almaya başlamıştır.
Nitekim, Türkiye'de günümüzün neredeyse tüm Uluslararası İlişkiler
akademisyenlerinin kendi öğrenciliklerinde OTDP'yi ders kitabı olarak
kullanmış olmaları ve Türk dış politikası tarihiyle belki de bu kitapla
tanışmış olmaları, eserin ve yazarlarının oynadığı tarihsel rolü anlamak
açısından çok simgeseldir.

OTDP'nin bu tarihsel misyonu yaklaşık 35 sene sonra yeni bir alter-
natifinin yazılmasını sağlamıştır. 1990'ların sonunda yazılma çalışmal-
arına başlanan TDP'nin temel özelliği OTDP'yi öğrenciliklerinde ders ki-
tabı olarak okuyan bir akademisyen grubu tarafından yazılmış olmasıdır.
TDP kitabı yazarları eserin sunuş kısmında bu hususu özellikle be-
lirterek, OTDP'nin en büyük başarısının "yetiştirdiği insanlar tarafından
bir noktadan sonra beğenilmemesi" olduğunun altını çizmektedirler.

TDP de OTDP gibi temelde Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim ele-
manları tarafından yazılmıştır. Yazıldığı dönemde yaş ortalaması yak-
laşık 34 olan genç bir ekip tarafından yazılan eser için 1998 yılı başında
başlayan çalışmalar yaklaşık 3.5 yıl sürmüş ve kitap ilk baskısını 2001
yılı sonunda yapmıştır. 1919-1980 dönemini kapsayan bir cilt ve 1980-
2001 dönemini kapsayan bir cilt olarak iki ayrı ciltte toplanan bu geniş
kapsamlı çalışmaya editör ve yazar olarak Prof. Dr. Baskın Oran, yazar
olarak Arş. Gör. Atay Akdevelioğlu, Dr. Çağrı Erhan, Dr. Erel Tellal,
Yrd. Doç. Dr. Funda Keskin, Doç. Dr. Gökçen Alpkaya, Hikmet
Uluğbay, Yrd. Doç. Dr. İlhan Uzgel, Arş. Gör. Kudret Özersay, Yrd.
Doç. Dr. Melek Fırat, Doç. Dr. Mustafa Aydın, Prof. Dr. Ömer

Kürkçüoğlu, Prof. Dr. Tuğrul Arat ve Dr. Sanem Baykal'dan oluşan 14 araştırmacı imza atmıştır. OTDP'ye de yazar olarak katkıda bulunan Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu'nun bu çalışmada da yer alması iki eser arasındaki ilişkiyi anlamak açısından simgeseldir.

TDP, OTDP'nin eksiklerini giderecek ve Türk dış politikasını yeniden yorumlayacak bir dış politika tarihi kitabı yazımı ihtiyacından doğmuştur. Kitap temelde bir ders kitabı işlevini haiz olmakla birlikte, yazarların gerek entelijensiyaya gerekse konuyla ilgili geniş kesimlere ulaşabilme kaygısı taşıdıkları görülmektedir. Bu kaygı, hem kitabın diline ve anlatımına hem içerdiği konulara ve bunları ele alış biçimine hem de görsel tasarımına yansımıştır. Sıradan okuyucunun bile kolayca anlayabileceği bir dille yazılan, içerdiği kutularla uluslararası ilişkiler terminolojisine hakim olmayanları da bilgilendirme amacını taşıyan ve bol miktarda görsel malzeme kullanılarak (harita, fotoğraf, gazete) ilgiyi canlı tutma ve anlatımı güçlendirme amacı gözetilerek yazılan eser, yaklaşık 1500 sayfalık dev bir başvuru kitabına dönüşmüştür. Eserin bu özelliği onun bir Türk dış politikası kitabı olmanın ötesine geçmesine, adeta bir uluslararası ilişkiler sözlüğü haline gelmesine neden olmuştur.

Eser sunuş kısmında açıkça belirtildiği gibi OTDP'nin devlet merkezli yaklaşımını aşmak ve bir "resmi/yarı-resmi tarih" olmamak kaygısını taşımaktadır. Bu çerçevede, eserde eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşımın kullanılmasına özel bir önem verildiği görülmektedir. Örneğin; Kürt Sorunu, Kıbrıs, İnsan Hakları, Lozan düzenlemeleri gibi konularda Türkiye Cumhuriyeti politikalarının ciddi bir biçimde eleştirildiği, yazarların devlet-merkezlilik gibi "Türkiye-merkezlilik"ten de kaçınmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

Eserin bir editöre sahip olması ve yazım ekibinin genişliği nedeniyle yazarların uzmanlıkları çerçevesinde bölümler yazmaları, kitabın OTDP'nin aksine eklektizimden uzaklaşarak belirli ve tutarlı bir teorik temele dayanan, akıcı, tekrarlara yer vermeyen, bölümler ve başlıklar arasında boşluklara yer vermeden geçişkenliği sağlayan bir yapıya sahip olmasına imkan vermiştir. Ayrıca, çeşitli başlıklar altında ilgili başlıklara metin içi göndermeler yapılması okuyucular açısından büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Eserde iç ve dış dinamikler arasındaki bağlantılar açık bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmış, dış politikanın uluslararası konjonktür ve sosyo-ekonomik yapı tarafından belirlendiği varsayımına dayanan bir yöntem benimsenmiştir. Bu çerçevede Türk dış politikasının analizi için "Stratejik Orta Büyüklükte Devlet" tipolojisi kullanılmıştır.¹ Eserin

¹ Yazarların bu tipolojiyi geliştirirken William Hale'den etkilendikleri görülmektedir. Bkz. William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Londra, Frank Cass, 2000.

teorik giriş kısmında geniş bir biçimde ele alınan bu tipoloji tüm kitap boyunca kullanılarak, dış politika tarihinin teorik analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Eserin OTDP'den çok daha geniş bir düzleme oturması hem incelenen konu sayısının artışına hem de incelenen konuların çok daha ayrıntılı ve kapsamlı olmasına neden olmuştur. İçindekilerin ve metnin sistematüğının çok iyi planlanmış olması, okuyucuya gerek kronolojik gerekse tematik bir okuma yapma olanağını sağlamaktadır. Bu da kitabın hacminden kaynaklanan okuma güçlüklerinin giderilmesinde olumlu rol oynamaktadır. Ayrıca, okuyucular Türk dış politikasıyla ilgili hemen her konuda temel bir giriş kitabına sahip olma fırsatı elde etmektedirler.

TDP'nin OTDP'nin aksine dipnotlu olarak yazılması ve her bölüm ve alt bölümün sonunda konuyla ilgili bir kaynakçaya yer verilmesi, okuyucunun ilgili diğer çalışmalara ulaşmasında yardımcı olmaktadır. Eserin sonunda yer alan ayrıntılı dizin de okuyucu açısından oldukça büyük kolaylık sağlamaktadır.

Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim elemanlarının yaklaşık 35 yıl arayla hazırladıkları ve Türk dış politikası literatürü açısından merkezi bir önemi haiz bu iki eser, paradoksal biçimde hem geleneği hem de değişimi yansıtmaktadır. Geleneği yansıtmaktadır çünkü, genel bir dış politika tarihi yazımı için 35 yıl arayla iki defa kolektif irade ve uyum Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde sağlanmış ve geleneğin merkezine oturan Türk Dış politikasına verilen asli önem somutlaşmıştır. Değişimi yansıtmaktadır çünkü, aynı gelenekten gelen akademisyenler yepyeni bir bakış açısıyla yepyeni bir dış politika tarihi yazabilmişlerdir.